

ЛЕКЦІЯ 3 (2 год) ЗМ1,Т6

Тема: Визвольна війна українського народу середини XVII століття.

Утворення козацької держави.

Мета: навчальна: розкрити причини та характер Національно-визвольної війни, охарактеризувати постать Б.Хмельницького;

пізнавальна: розвивати вміння студентів працювати з історичними документами; характеризувати історичні постаті;

виховна: виховувати повагу до традицій боротьби народу за незалежність та пам'ять про її учасників.

Література

- 1.Бойко О.Д. Історія України. – К.: Академія, 2014
- 2.Корміч Л.І. Історія України – К.: Алерта, 2010
- 3.Смолій В.А. Історія України, К.; 2010.
- 4.Світлична В.В. Історія України, К.: Каравела, 2015р, - 384с.

План

- 1.Причини, характер і рушійні сили.
- 2.Початковий етап війни (1648-1649рр.).
- 3.Діяльність уряду Б. Хмельницького.
- 4.Переяславська Рада. Березневі статті Б. Хмельницького.
- 5.Становище Гетьманщини після смерті Б. Хмельницького.

Розповідь викладача

1.Хронологія (1648-1654 рр.; 1648-1657 рр.; 1648-1676 рр.).

Етапи: 1-1648-1649рр.

2-1650-1653рр.

3-1654-1657рр.

Або: 1-1648р.

2-1649-1654рр.

3-1654-1660рр.

У середині XVII століття визріли такі причини Національно-визвольної війни:

1- соціально-економічне гноблення:

*зростання в Україні землеволодіння польських магнатів та шляхти;

*покріпачення селян і зростання панщини;

*визиск з боку єврейських орендарів;

*утиски козацтва та міщанства;

*нерівноправність у правовому та політичному положенні української православної шляхти, її утиски з боку польських магнатів та шляхти.

2-національний гніт:

*обмеження українців у правах при зайнятті урядових посад та в органах самоврядування міст;

*оголошення другосортності та неповноцінності українців.

З-релігійний гніт:

- *наступ католицизму та уніатства на права та свободи УПЦ;

- *насильницьке окатоличення населення;

- *впровадження обов'язкового податку для населення на утримання католицької та уніатської церкви;

- *діяльність єзуїтів в Україні.

Події середини 17 ст. мали характер як національно-визвольної, так і соціальної боротьби. Це була антифеодальна визвольна війна, головною рушійною силою якої виступало селянство, а політичною силою і лідером – козацтво.

2.Перший період війни охопив 1648-1649рр.. Вже в травневих боях 1648 року під Жовтими водами і Корсунем Хмельницький проявив себе як талановитий полководець.

У вересні 1648 року Хмельницький, використавши тактику роздроблення ворожих військ, розбив 100-тисячне військо трьох польських воєвод під Пилявцями.

Під натиском хана Б.Хмельницький пішов на переговори з поляками. Переговори розпочав Ян Казимир, використавши в ролі посередника кримського хана. Козацька старшина свої вимоги сформулювала у 17-ти «Пунктах про потреби Запорозького Війська».

18 серпня 1649 року був укладений Зборівський договір. Основні його положення:

- *число реєстрового війська визначалося 40 тисячами;

- *козаки мали право жити в 3-х воєводствах – Київському, Брацлавському, чернігівському, у яких дозволялося жити лише православним;

- *у Києві єзуїтам було заборонено засновувати єзуїтські школи;

- *оголошувалася амністія православної шляхті, яка брала участь у повстанні, з поверненням конфіскованого майна.

Зборівська угода давала можливість Б.Хмельницькому зайнятися державним будівництвом.

3.Укладення Зборівського договору поклало початок становлення козацької державності. За договором виборна гетьманська влада поширювалася на Київське, Чернігівське та Брацлавське воєводства, де утворилося 16 полків.

Система органів публічної влади складалася з трьох урядів: генерального, полкового, сотенного. Всі урядові посади могли займати тільки православні. Іудеї та єзуїти позбавлялися права проживання у Гетьманщині.

Утворилася перша у світі «козацьку християнську республіку». У ній на відміну від сусідніх держав, не було деспотії і кріпацтва. Розвивалися фермерські господарства, товарні відносини.

Оскільки Польща не виконала умов угоди в Зборові, а селянство прагнуло мати козацькі права, то війна продовжилася. Її другий період (1650-1651рр) спершу позначилися дрібними сутичками.

У 1650 р. Хмельницький походом у Молдавію змусив її господаря до союзу, скріпленого заручинами їх дітей: Тимоша і Розанди. Україна також уклала союз із Кримським ханством і погоджувалася на протекторат Порти. Посольство ж до

Москви, послане гетьманом у 1649 році повернулося ні з чим: Московія боялася війни з Річчю Посполитою.

Найбільша битва відбулася в червні 1651 року, коло містечка Берестечка. У серпні литовський князь Радзивіл взяв Київ і Ченігів. Козакам вдалося спинити ворогів лише під Білою Церквою. 18 вересня 1651 року був підписаний Білоцерківський договір. За цим договором козакам було залишено тільки Київське воєводство. Реєстр козаків було зменшено до 20000, а набиратися він повинен був лише в королівських землях. Польська шляхта мала право повертатися до своїх маєтків в Україні. Гетьман цілковито підпорядковувався коронному гетьману. Правда цей договір так і не був ратифікований польським сеймом.

Цей мир викликав бунти в Україні і втечі на Лівобережжя. В наступному році розпочався третій етап війни (1652-1653). Під Батогом Тиміш Хмельницький завдав нищівної поразки 20 тис. війську коронного гетьмана Калиновського. Він зайняв Молдовію. Битва під Жванцями.

4.Внаслідок війни і руйнації господарства населення йшло за Дніпро. Незважаючи на існуючу спілку 1651 року з султаном Мухамедом IV, колонізація Лівобережжя штовхала гетьмана до союзу з Москвою, як і подвійна політика татар і погрози патріархів.

1 жовтня 1653 року Земський собор ухвалив прийняти Україну «під високу руку царя», а 1 листопада московське посольство на чолі з В.Бутурліним було вже на кордоні. 31 грудня Московське царство оголосило війну Речі Посполитій.

8 січня 1654 року відбулася Переяславська рада міщан і козаків. На цій раді гетьман та старшина присягнули царю. Відмовилися присягати українські священники на чолі з митрополитом С.Косівим, полковник Богун, 5 полків. Не присягали й селяни та жінки, Запорізька Січ.

У березні 1654 року посли від гетьмана повезли гетьманські статті (23) до Олексія Михайловича. У яких він виступає як представник «Руської держави». 11 статей цар затвердив. Документ був оформлений у вигляді прохання до царя. Більшість статей стосувалася запорізького козацтва: були статі складені й на захист решти населення України.

Зміст статей зводився до таких положень: 1)збирання податків; 2)плата старшині; 3)витрати на артилерію; 4)дипломатичні відносини; 5)затвердження маєтків митрополита; 6)плата війську; 7)наказ донським козакам не порушувати миру з Кримом; 8)допомога залогам на Кодаку і Запоріжжі.

Ці статті були затверджені царською грамотою, яка підтверджувала права й вольності Війська Запорізького,право козаків обирати гетьмана, визначали 60-тисячний козацький реєстр. Ще дві царські грамоти передавали у власність Б.Хмельницькому Чигиринське староство та маєтності козацькій старшині. Україна отримала статус автономії.

Дані статті мають три назви: «Березневі статті», «Московські статті», «Статті Богдана Хмельницького».

Вторгненням Польщі у березні 1654 року розпочався четвертий період війни (1654-1656ррр). Поляки з татарами спустошили Південне Правобережжя і лише в

січні 1655 року під Охматовим їх зупинили. Нарешті, влітку 1655 р. Хмельницький дістав допомогу воєводи Шереметьєва і здобув Люблін.

Але Польща пообіцяла Московії польську корону, уклала з нею перемир'я у Вільно в жовтні 1656р.. Козацькі послы на переговори не допущено. Угода зірвала союз з Україною, яка так і не досягла соборності й незалежності.

1656р. став переломним. Звільнена від обов'язків союзу з Москвою, Україна стала осердям кількох коаліцій. Першу з них гетьман почав укладати ще до Вільно. Швеція, Брандербург, Семигород, Молдавія, Волощина, Литва та Україна вирішили розділити Польщу. При цьому Україна мала дістати свої етнічні землі, а також, разом зі Швецією, протекторат над Литвою. Проте завадила війна Данії проти Швеції.

Подальшим планам гетьмана завадили його смерть, 27 липня 1657 року.

5.Смерть Б.Хмельницького стала потрясінням для українського народу, і загострила питання про владу. Перед смертю Хмельницький домігся затвердження на гетьманство свого 16-річного сина Юрія. Цей крок викликав невдоволення частини старшини. У серпні 1657р. Юрій відмовився від булави і козацька рада обрала гетьманом генерального писаря Івана Виговського (1657-1659).

Гетьман продовжив політику Б.Хмельницького на досягнення самостійності України. Він уклав союз з Швецією і Кримом, вів переговори з Польщею.

Повстання Я.Барабаша, М.Пушкаря. Виговський придушив заколот, з обох сторін загинуло до 50 тис.чол.. Почалася громадянська війна і «руїна» - розбрату і спустошення краю.

16 вересня 1658р.гетьман уклав у Гадячі союзний договір з Польщею. Суть договору така: Польща, Литва, Україна створюють федерацію рівноправних держав, до якої може приєднатися Московія. Вона б мала свою монету, податки, 40-тисячну армію.

Москва зреагувала на цю угоду направленням війська на Україну. А Виговський звернувся до європейських договорів з маніфестом, у якому звинуватив Москву у порушенні Березневих статей і разом із поляками та татарами розгромив москалів. Битва відбулася під Конотопом 28-29 червня.

Але курс Виговського на союз з Польщею і опора на старшину не знайшли підтримки низів. В цих умовах Виговський скликав Генеральну Раду і в жовтні 1659 року склав булаву.

Новообраний гетьман Ю.Хмельницький (1659-1663) прибув у Переяслав для переговорів з Трубецьким. Тут його змусили підписати Переяславську угоду з пунктами про підпорядкування гетьмана – царю, а митрополита Київського – московському патріархові. Ця московська фальшивка видавалася за офіційний текст «Статей Б.Хмельницького».

У 1660 році московське військо було розбите поляками під Чудновим. Гетьман підписав з поляками Слободищенський трактат на основі Гадяцької угоди і переміг москалів під Бужином. Лівобережжя було проти і висунули свого гетьмана Я.Сомка.

У 1663 році Ю.Хмельницький пішов у ченці і правобережні козаки обрали гетьманом П.Тетерю.

Бесіда на закріплення матеріалу:

- 1. В якому році розпочалася національно-визвольна війна?*
- 2. Назвіть причини повстання?*
- 3. Чому саме Б.Хмельницький очолив повстання?*
- 4. Які були відносини України та Російської імперії?*